

Pojem práva
právo a neprávní
normativní systémy
systém právní vědy

Miloš Večeřa

BEP101Zk Právní nauka I

Právo a člověk

- Právo je jeden z největších kulturních vynálezů
- Právo je základním prvkem civilizace (Aristoteles)
- Civilizaci lze poznat podle 2 znaků: práva a jazyka (Tomáš Akvinský)
- Žijeme v právu a prostřednictvím práva. Právo z nás dělá to, co jsme: občany, zaměstnance, manžely, vlastníky (Ronald Dworkin)
- Právo je mečem, štítem a hrozbou (Ronald Dworkin)
- Právo chrání malé ryby před velkými rybami
- Čím více právníků, tím více sporů (lidové rčení)

Co je právo

- Výraz „právo“ je intuitivně srozumitelný
- H. L. A. Hart: Existuje jen málo otázek týkajících se lidské společnosti, které by byly kladeny tak vytrvale jako otázka „**Co je právo**“
- Immanuel Kant: Co je právo? Tato otázka by asi právníka uvedla do stejných rozpaků do jakých by logika uvedla otázka “Co je pravda”

Dva základní významy pojmu právo:

1. právo v objektivním smyslu, objektivní právo,
2. právo v subjektivním smyslu, subjektivní právo

Definice práva

- Právo je uměním nalézat, co je spravedlivé a dobré (Celsus)
- Právo je umění ze všech umění největší
- Právo sestává z příkazů a zákazů svrchované moci (J. Bentham)
- Právo je pokusem realizovat v daném sociálním prostředí ideu spravedlnosti (G. Gurwitch).
- Je to vůle vládnoucí třídy povýšená na zákon, vůle, jejíž obsah determinují materiální podmínky života dané třídy (K. Marx).
- Právo je minimem morálky (G. Jellinek)

Co je právo

- Právo je jev historický
- Právo je jev antropologický
- Právo je jev sociokulturní

H.L.A Hart: „V základu sociálního života je touha přežít, a to i za cenu utrpení , a proto musí existovat jistá pravidla chování, která každá lidská organizace musí mít, má-li zůstat životaschopná.“

Sociální normy umožňují:

1. Uspokojení potřeb,
2. Předvídat vzájemné chování,
3. Posuzovat a hodnotit chování jiných.

Lidská společenství usilují o **unifikaci (uniformizaci) soc. chování**

Sociální uniformity chování lze rozdělit na:

- přirozené uniformity - podobné vnější podmínky
→ podobné účinky
- imitativní uniformity - vznikají nápodobou jiných jedinců
- vynucované uniformity - prosazují se ukládáním
závazných vzorů

Institucionalizace - proces "tuhnutí" sociálního života, jeho stabilizace (Wilhelm Mühlmann). Je to vytváření relativně stabilních, sociálně integrovaných a sociálním útvarem uznaných forem chování, jejichž dodržování je potvrzováno sociálními sankcemi. Míra institucionalizace chování je v různých společnostech rozdílná.

Vytváří se tak **normativní řád** společnosti

Z hlediska normativního řádu **rozdělujeme chování** na:

- **institucionalizované** - v souladu s normativním řádem
- **neinstitucionalizované** - neupravené normativním řádem
- **deviantní** - odchyluje se od požadavku sociální normy

Institucionalizace chování se uplatňuje především u způsobů chování:

- **frekventovaných** – s častým výskytem
- **sociálně kontrolovatelných**

Cílem institucionalizace sociálního chování je:

- vyloučení sociálně neschvalovaného chování
- omezení sociálně konfliktního chování – obch. vztahy
- omezení sociálně neobvyklého (extrémního, extravagantního, výstředního) chování

Sociální instituce

Institucionalizují i určité okruhy společenských vztahů –

sociální instituce jako:

- způsoby řešení určitých problémů (např. řešení chudoby, obtíží stáří) nebo
- uspokojování určitých reálných nebo fiktivních potřeb sociálních subjektů (např. manželství)

Sociální instituce = komplex sociálními regulativy stanovených sociálních vztahů a v jejich rámci probíhajících činností, který je většinou členů sociálního útvaru považován za platný a závazný

Jádro sociální instituce tvoří:

- typizované způsoby společenských vztahů a činností
- propojené sociální normy, sociální pozice a role
- sociální hodnoty
- některé sociální instituce závisí na existenci a fungování určité sociální organizace

Rozdíl organizace a instituce:

Organizace je soubor jedinců spolupracujících k dosažení určitých cílů. Např. škola může být organizací (konkrétní škola v určité obci) nebo institucí (zajišťující vzdělání generací).

Sociální instituce jsou zobecněné formalizované způsoby sociálních vztahů, jsou to určité uzlové body soc. života. Instituce nezná členství a jejím úkolem je plnit určité společenské funkce.

Instituce vlastně **nahrazují zvířecí instinkty**, člověk s nimi dosahuje jistoty svého jednání, jsou to určité „**koleje**“ jednání“

Dávají sociálnímu životu kontinuitu.

Sociální norma - obecné pravidlo chování, které stanoví v sociálním útvaru přijatý, schválený a sdílený způsob chování potvrzovaný pozitivní nebo negativní sankcí.

Sociální normy ovlivňují výběr prostředků a způsobů jednání.

Sociální norma v sobě nese **tři významy** (hlediska):

- to, co je **přípustné** (normativní stránka)
- to, co je **osvědčené**, obvyklé (racionální stránka)
- to, co je **správné**, žádoucí (hodnotící aspekt)

Definiční (pojmové) znaky sociální normy:

- **obecnost** - vztahuje se na relativně neurčitý počet případů a subjektů
- **normativnost** - vyjadřuje to, co "býti má"
- **sociální akceptovanost** - je soc. útvarem obecně přijímána
- **sankcionovanost** - její závaznost je potvrzována sankcí

Právo a neprávní normativní systémy

Vedle právních norem regulují sociální chování:

- právní,
- morální,
- zvykové,
- náboženské,
- politické,
- sportovní,
- estetické,
- jazykové,
- ekonomické, ekologické, kulturní, umělecké, sexuální a další

Základní znaky sociálních norem:

1. Obecnost
2. Normativnost
3. Sociální akceptovanost
4. Sankcionovanost

Podle formálnosti dělíme normy na formální a neformální

Podle způsobu normativní regulace:

- proskribující – normy zakazující
- preskribující - normy příkazující
- opravňující (legitimující)

Základní způsoby klasifikace sankcí:

Dle formálnosti:

Formální x neformální

Dle směru, odkud působí:

Vnitřní x vnější

- Dle způsobované újmy:

- psychické – psychický nátlak verbální nebo neverbální
- fyzické - fyzický trest nebo omezení svobod (vězení)
- ekonomické - pokuta apod.
- politické - politický postih (např. ztráta politické prestiže)

Relativnost sociálních norem

- normy, které jsou platné v současnosti, nemusely platit v minulosti nebo budoucnosti
- v různých sociálních systémech platí rozdílné normy
- uvnitř sociálního systému jsou soc. normy diferencovány

Sociální normy upravují chování v pěti rovinách:

- ve vztahu k jiným jedincům
- ve vztahu k referenčnímu sociálnímu systému, státu
- ve vztahu k jedinci samotnému – např. sebepoškozování
- ve vztahu k přírodě - ochrana přírody
- ve vztahu k metafyzickým objektům (k Bohu)

Všechny sociální normy ukládají nějakou povinnost

Základní definiční znaky právních norem

- **obecná závaznost** - právní normy se vztahují na neurčitý počet případů stejného druhu právních subjektů určitého státu
- **státem stanovená nebo uznaná forma** – stát stanovuje formu a i její obsah
- **možnost státního vynucení** - uplatnění potenciální legální sankce v případě nesplnění právní povinnosti.

Charakteristiky odlišující právo od jiných soc. norem

- reglementuje nejširší okruh sociální reality
- je programově vnitřně obsahově nerozporné (logická bezrozpornost)
- představuje cíleně nástroj řešení sociálních konfliktů
- je normativním prostředkem prosazování cílených společenských změn (sociotechnická funkce práva)
- je základním integrativním normativním systémem společnosti s univerzální platností a obecnou závazností

Charakteristika práva

Právo je úzce navázáno na stát (veřejnou moc) právo tvorbou, aplikací práva a vynucováním práva

Právo představuje systém právních norem jako obecně závazných pravidel chování, stanovených nebo uznaných státem (resp. mezinárodním společenstvím států) ve státem uznaných pramenech práva a vynutitelných státní mocí.

Vztah právních a morálních norem

Základní morální kategorie:

1. Dobro a zlo,
2. Spravedlnost a nespravedlnost,
3. Čestnost a nečestnost.

Právo a morálka představují dva **samostatné** normativní systémy, které působí vedle sebe a zčásti upravují tytéž oblasti sociálního chování

Odlišují se: - kritériem hodnocení chování
- používanými sankcemi

Právní a morální normy

V hodnocení sociálního chování morálními a právními normami nastávají **tři situace**:

- nejčastěji se v hodnocení právní a morální normy **shodují** (např. zakazují krást, ubližovat jiným nebo pomoci jinému)
- v některých případech se v hodnocení **rozcházejí** (eutanázie, interrupce apod.),
- větší část právních norem je však morálně **indiferentní**, nemá morální rozměr (dopravní předpisy), jsou „**amorální**“

Vztah právních a morálních norem

Morálka je sociálně velmi diferencovaná, sankcí morálních norem je svědomí jednotlivce a odsouzení sociálním okolím.

Morální normy posilují efektivitu působení práva:

- supluje nízkou znalost práva,
- sankce právních a morálních norem se posilují,
- časté porušování práva je morálně odsuzováno.

Právo a náboženské normy

Rozdělují chování na zbožné a hříšné

Strach z bohů utvářel lidské kultury

Vliv náboženských norem na právo a lidské chování souvisí se zbožností společnosti (interrupce v Polsku a Irsku).

Právo a zvykové normy

Jsou to různé zvyky, zvyklosti, obyčeje, konvence, tradice, obřady, ceremonie, rituály, etiketa, rity aj.

Rozlišují chování na:

1. Slušné, resp. co se sluší,
2. Neslušné, resp. co se nesluší.

Zvykové normy právo někdy obtížně překonává.

Měnící se povaha práva, globalizace a evropeizace

- Pluralizace sociální struktury společnosti a ztráta hodnotového a normativního konsenzu společnosti.
- Legislativní nadprodukce.
- Tendence k abstraktnosti i kasuističnosti práva.
- Monismus národního práva versus právní pluralismus (multicentrismus) práva.
- Globalizace práva – snaha o stabilizaci práva.
- Evropeizace práva – budování evropského práva a evropeizace pramenů práva.

System právní vědy

Podle míry obecnosti dělíme právní disciplíny na:

1. Speciální právní disciplíny (právní odvětví).

2. Obecné právní disciplíny:

- Právní filosofie,
- Teorie práva,
- Právní sociologie,
- Právní psychologie (forenzní),
- Právní antropologie,
- Právní politika a teorie tvorby,
- Právní logika,
- Právní informatika,
- Právní dějiny,
- Právní komparatistika.

Děkuji za pozornost